

NOGAY MASALLARINDA FORMELLER

Ayten ATAY*

Özet

Bu makalede, Türk dünyasının bir parçası olan Nogay Türklerine ait masallarda geçen formeller ele alınmıştır. Masal içinde çeşitli görev ve şekillere sahip kalıplaşmış ifadeler olan formeller, aynı dil ve geleneğin ürünleri oldukları için hemen hemen bütün Türk dünyasında ortak kullanılan kültür unsurlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Formel, Nogay, Tekerlerme

Resume

Les expressions Stereotypees Dans Les Contes Nogayes

Dans eet artiële, on examine les expressions stereotypees qui se trouvent dans les eontes aux Nogayes Tures qui sanİ une partie du monde de Tures. Dans les eontes, les expressions stereotypees qui ant de diverses façons et fonetions, paree qu'elles sanİ les produits de meme tradition et meme langue sanİ les elements de eulture qui s'emploient presque eommun dans tout le monde de Tures.

Mots-eles : la conte, Les expressions stereotypees, Nogay,

Abstract

The Stereotypes In Nogay Tales

This paper brings to light the stereotypes portrayed the Nogay tales as a part

* Yrd. Do. Dr., Denizli Pamukkale Üniv. Fen-Edeb. Fak., Öğretim Üyesi

of the Turkish world. As the stereotypes have same language and tradition, it should have various due and known explanation. For that reason, tale has almost been seen in all Turkish world.

Key words: Tale, stereotype, Nogay, jingle

Masal içinde, belli bir ihtiyaçtan doğmuş, çeşitli görev ve şekillere sahip kalıplaşmış ifadeler olan formeller (Sakaoğlu, 1999:57), sözlü kültür ürünlerinin icrasında ve yapısında önemli bir yere sahiptir.

Formeller hakkında özellikle, “Sözlü Teori”nin kurucusu Milman Parry’den bu yana çeşitli araştırmalar yapılmış, farklı fikirler ortaya konulmuştur. Parry’e göre, formeller “Esas itibarıyla, verilmek istenen bir fikri ifade etmek için aynı ölçü şartlarına uygun ve düzenli olarak kullanılan kelime grubudur.” (Rekhi, 2002:188) Formel ifadeler destanî şiirden ortaya çıkmakla birlikte zamanla hikaye, masal, fıkra vb. nesir anlatımların yapısında da tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Araştırmalar ortaya koymaktadır ki formel ifade, içinde bulunduğu dilin ve geleneğin şartlarına bağlı olarak şekillenir ve bir gelenekten diğerine mekanik olarak taşınmaz (Reichl, 2002: i 88). Dolayısıyla bir toplumun sözlü kültürünü, sözlü ürünlerini değerlendirmede olduğu kadar dil çalışmalarında da formel ifadeler önemli bir hareket noktasıdır.

Bu türden kalıplaşmış ifadeler, aynı dil ve geleneğin ürünleri oldukları için hemen hemen bütün Türk masallarında ortak kullanılan unsurlardır.

İncelediğimiz yirmi yedi Nogay masalından tespit ettiğimiz formelleri aşağıdaki gibi sınıflandırmaya ve değerlendirmeye çalıştık.

Ortak kültürümüzün bir nişanesi olan bu formeller “halk avızlama yaratıcılığının” yani anonim masallardan derlenmiş olması bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. ilgili formeller şu yapı altında incelenmiştir.

I. Başlangıç (Giriş) Formelleri

- 1. Sade giriş formelleri*
- 2. Tekerlemeli giriş formelleri*

II. Bağlayış (Geçiş) Formelleri

- 1. Olayın geçtiği zaman belirtilen geçiş Formelleri*
- 2. Dinleyicilerin dikkatini artırmak için kullanılan geçiş formelleri*
- 3. Uzun zamanı kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri*
- 4. Masal ortasında geçiş sağlamak için kullanılan tekerlemeli geçiş formelleri*
- 5. Olayın birden oluşunu bildirmek için kullanılan geçiş formelleri*

6 Uzun olayları kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri

III. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda

Kullanılan Formeller

1. Normal konuşma şeklinde olanlar
2. Bir varlığın tasviri ile ilgili olanlar

IV. Bitiş Formelleri

1. Çıplak bitiş formelleri
 2. Şahsi bitiş formelleri
 3. Özetleyen bitiş formelleri
 4. Tekerlemeli bitiş formelleri
 5. Ani bitiş formelleri
- V. Çeşitli Formel Unsurları.

1. Formel Sayılar
2. Formel Renkler
3. Zaman ve yer formelleri

I. Başlangıç (Giriş) Formelleri

Bunlar, anlatıcının, dinleyenleri masala hazırlamak için başvurduğu sade veya tekerlemeli formellerdir.

I) Sade Giriş Formelleri:

Anadolu masallarındaki “*bir varmış bir yokmuş_ evvel zaman içinde*” li giriş formellerinin benzeridir. Nogay masallarında “*burın*”: “*burın burın zamanda*”: “*erte erte zamanda*” şeklinde kullanılır.

a) “*burın*” “*eskiden*” veya “*burın burın*” “çok eskiden” li girişler: “*Burın kart pan kurtka yaşaptılar.*” (12/23) “*Eskiden yaşlı bir karı koca yaşarmış.*”, “*Burın burın bir avılda sokır kobuzı yaşagan*” (2/197) “*Çok eskiden bir köyde kör bir ozan yaşannış.*”

b) “*burın-burın zamanda*” “çok eski zamanda” lı girişler: “*Burın burın zamanda Ak Töbe avılda yarlı kurtka yaşagan.*” (7/212) “*Çok çok eski zamanda, Ak Töbe Köyünde fakir bir nine yaşannış.*”

c) “*erte-erte zamanda*” “çok eski zamanda” lı girişler: “*Erte-erte zamanda mñlagan yıllar artta...*” (1/238) “*Çok eski zamanlarda, binlerce yıl geride...*”

d) “*kaysı yılda*” “hangi yılda” lı girişler: “*Kaysı yılda bilmeymen, kaysı avılda mutkanman. Avılların birinde...*” (3/169) “*Hangi yılda bilmem, hangi köyde unuttum, köylerin birinde...*”

2- Tekerlemeli Giriş Formelleri:

Sade giriş formellerinin bir tekerleme ile zenginleştirildiği formellerdir. Burada söylenen sözler genellikle yalanlama ağırlıklı (*Sakaoğlu*) 1973: 315-

316)) (suyun yanması) kanatsız kuşların uçuşması) dumansız ateş yakılması vs.} iç kafiyeli sözlerdir. Burada söylenen olmayacak şeylerle dinleyici masala iyice hazırlanır. Bu ifadeler Nogay masallarında sade giriş formellerinin sonuna eklenir:

“*Burm burın zamanda, kamıs yanıp, suv küygende, kum yıyılıp tas bolganda, iyt yüyrigi tuvra yortkanda, at yüyrigi kıya yortkanda...*(25/38)” “Çok eski zamanda, kamış tutuşup, su yandığında, kum yığılıp, taş olduğunda, itin hızlısı doğru koştuğunda, atın hızlısı eğri koştuğunda...” “*Erte erte zamanda, kanatsız kuslar uşkan zamanda, yapıraksız terekler yemis bergen zamanda, tuzsuz as asılganda tütinsiz ot yağılganda, taydıñ yamanı at bolganda*” (26/46) “Çok eski zamanlarda, kanatsız kuşlar uçtuğu zamanda, yapraksız ağaçlar yemiş verdiği zamanda, tuzsuz aş pişirildiğinde, dumansız ateş yakıldığında, tayın işe yaramayanı at olduğunda.”

II, Başlayış (Geçiş) Formelleri

Geçiş formelleri, masalda, bir olaydan başka bir olaya geçişte kullanılmakla beraber dinleyicilerin de dikkatini canlı tutan formellerdir. Geçiş formelleri Nogay masallarında şu şekildedir:

1) Olayın geçtiği zamanı belirten geçiş formelleri: Bunlar daha çok günlerden bir gündür:

“*Bir künniñ bir-küninde*” (23/39) “Günlerden bir gün” “*Künlerdin birkününde*” (27/56)

“*Bir aydıñ küninde*” (16/36) “Bir ayın bir günü” “*Sol vakıtta, sol şakla*” (3/169) “O vakitte, o çağda”

2) Dinleyenlerin dikkatini arttırmak için kullanılan geçiş formelleri: Beklenmeyen veya dinleyenlerin beklediğinin aksine bir olayı ortaya atmak şeklindedir. (Sakaoğlu, 1999:59) Nogay masallarında bu daha çok “*kelseler, karasa, deseñ, barsa barsıñ*” gibi sözlerle gerçekleştirilir :

“*Avılga kelseler, Zárbiykediñ toyı bolayatr.*” (20/43) “Köye gelseler ki Zárbiyke'nin düğünü oluyor.”, “*Karasa, bir yerde bir uvırt suv yok.*” (7/217) “Baksa ki bir yerde bir yudum su yok”, “*Kendisi deseñ, yarım akıl.*” (1/238), “*Ekinşi kün hannıñ kızı üşin kürespege Yapay baradı, barsa barsın, el-halkka maskara bolıp kaytadı*” (10/32) “İkinci gün hanın kızı için güreşmeye Yapay varır. Varırsa varsın, ele güne maskara olup döner.”

3) Uzun zaman kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri: Bazı olayların geçmesi için uzun bir süre gerekirken masal anlatıcısı dinleyicileri sıkılmamak için bazı formellerle bu süreyi kısaltabilir. Hafta, ay ve mevsimler birbirini çabucak kovalar:

“*Yuma ozduma, ay ozduma.*” (8/203) “Hafta mı geçti, ay mı geçti.”, “*Yaz ketti, küz yetedi.*” (8/201) “Yaz geçer, güz gelir.”, “*Bara bara olar yollardıñ ayırgış yerine kelip toktaydılar.*” (12/24) “Gide dura, yolların ayrıldığı bir yere gelip dururlar.”

4) Masal ortasında geçiş sağlamak için kullanılan tekerlemeli formeller: Nogay masallarında, masal ortasında tekerleme pek kullanılmamıştır. Anadolu masallarındaki gibi “az gitmek çok gitmek”li şekiller görülür. Bir yerden başka bir yere geçişi sağlarlar:

“*Az ketime, köp ketime*” (9/53) “Az mı gitti, çok mu gitti”, “*Orta yoldan ozganda, tabanşası tozganda*” (3/169) “Orta yoldan geçtiğinde, pençesi de eskidiğinde”

5) Olayın birden oluşunu bildirmek için kullanılan geçiş formelleri: Olayın aniliği Nogay masallarında daha çok “dakikanın içinde”, “tam o saat”, “göz yumup açıncaya kadar” anlamlarım ifade eden formellerle belirtilir:

“*Sol saatley aygır da köz aldınnan yogaladı.*” (10/32) “Tam o saat aygır da göz önünden yok olur.”, “*Köz yumup aşkaşa, kıskayaklıdıñ közlerin testi.*” (5/233) “Göz yumup açıncaya kadar, kadının gözlerini deşti.”, “*Takıykadıñ işinde sandık ta, abırgus ta yok boladılar.*” (3/171) “Dakikanın içinde sandık da oburkuş da yok olurlar.”, “*Takıykadıñ işinde buzday irip, yok boladı.*” (4/227) “Dakikanın içinde buz gibi eriyip yok olur.”

6) Uzun olayları kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri: Baştan geçen uzun olaylar Nogay masallarında “*bastan uşka deyim*” “başından sonuna kadar”, “*tökpey şaşpay*” “dökmeden saçmadan”, “*habardı aytmak*” “haberi söylemek” formelleriyle belirtilir:

“*iştiñ kalay bolgamn bastan uşka deyim aytkada...*” (20/44) “işin nasıl olduğunu başından sonuna kadar anlattığında...”, “*Atasına tökpey şaşpay ayttı.*” (17/12) “Babasına, dağıtıp saçmadan (olduğu gibi) anlattı”, “*Uluna habardı aytıp baslaydı.*” (4/227) ‘Oğluna olayları anlatmaya başlar.’, “*Meñereyge öz habarın tizedi.*” (15/47) “Meñerey’e kendi başından geçenleri sıralar.”

III. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller

Bir masal içinde veya ayrı ayrı masalarda ayın olayın benzer şekilde vuku bulması hâlinde başvuru formelleridir.

1) Normal konuşma şeklinde olanlar: Bu konuşmalar adeta bir mısra, bir beyit gibi değiştirilmeden söylenen sözlerdir. Aynı olay tekrar meydana geldiğinde tekrar bu sözler söylenir: “*Kız kaarlanıp köl yagaga baradı em kainska karap:*

Nar nar kamış, nar kamus, kak yarılışı, nar kamus deydi: Sonda kamus "tars" dep yanladı. Kızdñ ızınnan köldñ yağasına siñlisi Aysıluv keledi':

Nar nar kamus, nar kainus, kak yanılışı, nar kamus deydi: Kulak tındırıp kamus yanladı." (23/40) "Kız üzülerek göl yakasına varır ve kamışa doğru:

Nar nar kamış, nar kamış, ikiye aynı, nar kamış der. O zaman kamış çat diye yararılır. Kızın arkasından gölün kıyısına kız kardeşi Aysıluv gelir:

Nar nar kamış, nar kamış, ikiye ayrıl, nar kamış der. Kulak kabartarak kamış yararılır."

2) Bir varlığın tasviri ile ilgili olanlar: Bunlar da, olay bir kez daha aynen cereyan ettiğinde ayın şekilde kullanılan formellerdir. Bir varlığın tasviri de böyledir. Mesela, güzel bir kız hep ay gibi parlaktır. Delikanlıların beli hep bir avuç, saçları altın sarısıdır. İhtiyarların sakalı dizine yetmektedir. Olağanüstü kahramanlar bütün dünyaca meşhurdur:

"Ayday aşık; künde yarık kız" (15/49) "Ay gibi aydın, güneş gibi parlak kız", ': Ayday áriiv kıızı bolıptı." (19/27) "Ay gibi güzel kıızı olur.", "Boyu kayın terektey uzın, beli bir uvıs, yavırını yayday." (14/63) "Boyu kayın ağacı gibi uzun, beli bir avuç, göğsü yay gibi.", "Ak attıñ üstindegi atlıdñ beli bir uvıs bolıp..." (9/56) "Ak atın üstündeki atlımın beli bir avuç gibi...", "Bir karasañ, mın karaganday altın şaşlı yas." (1/245) "Bir baksan, bin kere bakacağın altın saçlı genç.", "Sakalı tizine yetken kart" (12/24) "Sakalı dizine yeten ihtiyar", ':Sav dünyaga belgili aydan tüsken altı başlı yılan" (7/12) "Bütün dünyaca meşhur aydan inmiş altı başlı yılan"

IV. Bitiş Formelleri

Olayların tamamlanmasından sonra anlatıcı masalı uygun bir şekilde bitirir. Bunun içinde kısa veya uzun bir bitiş formeli kullanır. Nogay masallarında daha çok "oñıp ösmek" "mutluluğa ermek"li sade bitiş formelleri kullanılmıştır.

1) Sade bitiş formelleri: Masaldaki olaylar basit bir şekilde bitirilir. Bu tür bitişlerde en çok "oñıp-ösmek, tay elip oñıp-ösmek" formeli kullanılır.

a) "Oñıp-ösmek" (mutluluğa ennek) : "Kan pan kurka oñıp-ösip yaşap kaladılar." (11/7) "Yaşlı karı koca mutluluğa erip yaşayıp giderler."

b) "Toyetip oñıp-ösmek" (düğün yapıp mutluluğa ermek) : "Zármambet bolsa, yam süygen kıızı Zárbiykedı' anasımn üyine ákelip, toyın etip onu man oñıp-ösip yaşap kaladı. " (20/44) "Zármambet ise, gönlünün sevdiği kıızı Zárbiyke'yi anasının evine getirip, düğününü yapıp, onunla mutlu yaşayıp gider."

c) "Toy etip habarlav" (düğün yapıp bahsetmek) : "Yılga deyim avıldaslar sol toydın alanda habarlap bezbeydilei:" (8/206) "Köydekiler, bir yıl boyunca bu düğün hakkında konuşmaktan bıkmadılar."

2) Şahsi bitiş formelleri: Burada sade bitişe çeşitli ilaveler yapılır. Bitiş formelleri arasında, anlatanın olay yerinden geldiğini söylemesi şeklinde teminat formeline de rastlanmaktadır. Anlatıcı, yapılan düğünde yer aldığını belirterek masalı inandırıcı hale getirir: “*Sol toydñ bavırsagınıñ dámi sölege den' de tulimniñ uşında.*” (6/212) “Bu düğünün tatlısının lezzeti halâ da dilimin ucunda.”

3) Özetleyen bitiş formelleri: Masal, bir nasihatle, bir ana fikirle bitirilir. Bu bazen atasözü ile belirtilir. “*Ulı yiğit bolsa, anaga korlık yok, kızı yiğit bolsa, anaga betlev yok, degenler bizim ata babalarımız.*” (7/217) “Oğlu yiğit olsa, anaya aşağılanma yok, kızı yiğit olsa anaya kötülük yok diyenler bizim atalarımız.”, “*Sonnan soñ tácel kırsızlardı, kırlikallı baylardı, obırlık sürgen oğırızlardı yryıdan yryı yok/ap başlagan degendi' aytadılar sölege deyim de aytarlar.*” (13/62) “Bundan sonra Azrail, hırsızları, eli kirli zenginleri, kan emici uğursuzları tez tez yoklamaya başlamış şeklindeki sözü söylerler, bugüne kadar da söylemektedirler.”

4) Tekerlemeli bitiş formelleri:

Nogay masallarında tekerlemeli bitiş formelleri pek kullanılmamıştır, bir örneğine rastlayabildik: “*Üyken tay ettiler. Sol toydı körgenler, simirip serbet işkenler, bal börekler yegenler, şaşırtıp toyda oynaganlar, toydñ habarın avız avızdan aytıp bu küнге yetkistkenler.*” (1/252) “Büyük düğün yaptılar. Bu düğünde bulunanlar, nefes almadan şerbet içmişler, bal börekler yemişler, saçılıp düğünde oynamışlar, düğünün bahsini ede ede bugüne yetiştirmişler.”

5) Ani bitiş formelleri: Masal, beklenenden kısa veya farklı bir sonuçla bitiriliverir. İncelediğimiz masalarda bunun örneğine rastlayamadık. Yalnız bir örnekte hiçbir bitiş formeli kullanılmadan masal sürpriz bir olayla bitirilmiş: *Kurtka börige, kan ayuvga aylanadı.*” (24/54) “Yaşlı kadın kurda, adam da ayıya döner.”

Çeşitli Formel Unsurlar

Yukarıda bahsi geçen formellerden başka masalın çeşitli yerlerinde de sayı, renk, zaman ve yerle ilgili formeller de görülür.

a) Formel Sayılar

Nogay masallarından tespit ettiğimiz formel sayılar “*bir; üç, yedi ve dokuz.*” dur. Bunlardan üç sayısı o kadar çok geçmektedir ki adeta üç sayısı üzerine odaklanılmıştır, Yedi sayısının Anadolu masallarında, “*yediyl_ yediğün*” gibi zaman belirtici olarak kullanılmasına rağmen Nogay masallarında tek tük geçtiği görülür. Dokuzun durumu da ayındır,

1) Üç sayısı:

Zamanla ilgili olanlar: "üş kün" (4/227, 5/234, 1/242,247,248"), "üş kün üş keşeT4/220, 1/244, 14/67), "üş yuma" (1/244) "üç haña", "üş ay" (14/69, 5/233,234), "üş yıl" (14/71)

İnsanlarla ilgili olanlar: "üş kisi" (1/247), "üş kız" (27/56), "üş egiz laz" (9/51) "üç ikizkız", "üş bätir" (20/44) "üç yigit" _ "üş ul" (10/29) "üç oğul"

Tabiat üstü varlıklarla ilgili olanlar: "üş dav" (11/5) "üç dev",

Eşya ile ilgili olanlar: "üş altın mık" (4/226) "üç altın çivi" _ "üş şelek suv" (11/6) "üç kova su", "üş buvım otın" (11/6) "üç boğum odun"

Diğerleri: "üş yak" (12/26) "üç taraf", "üş alma" (27/56), "üş kere" (3/171), "üş yol" (12/26)

2) Yedi Sayısı

"Yeti ögizdiñ köni" (15/49) "yedi öküzün gönü" "yedi kabat" (9/249) "yedi kat"

3) Dokuz Sayısı

"togız temir kaya" (9/250) "dokuz demir kaya", "togız keme" (9/250) "dokuz gemi"

4) Bir sayısı

"Bir ögizdiñ etin bir mezgilde aşaydılar, "(17/12) "Bir öküzün etini bir defada yerler,"

"On uyuklasa da, bir kere tüsine enmedi", "(9/52) "On uyusa da bir kere düşünene inmedi,"

b) Formel Renkler

Bu formeller daha çok sıfat olarak kullanılır, Nogay masallarında bazı unsurların değişmez rengi vardır, Saç genellikle altın rengindedir. Anadolu masallarındaki gibi "kara" _ kötü niyeti, mutsuzluğu ve felaketi sembolize eder, 'L4k' _ mutluluk, temizlik ve aydınlıktır,

Renklerden daha çok ak ve kara kullanılmıştır, Bunun yanında" altın", "gök"(mavi), "sarı" renkleri de geçer,

1) Kara Renk

Hayvanlarla ilgili olanlar:

"kara mısıık" (1/251) "kara kedi", "üyken kara iyt" (4/226) "büyük kara köpek", "kara böri" (4/226) "kara kurt"

Giyecekle ilgili olanlar: "kara baylav" (5/233) "kara eşarp", "kara kıygen atlılar" (5/236) "kara giyen atlılar", "kara yavlık" (15/236) "kara yazma"

Diğerleri: “kara yüzli nálet“(1/249), “kara kün“(7/213), “kara niyetli“(1/239)

2) Ak Renk

Giyecikle ilgili olanlar: “ak başlık, ak köylek, ak şepken, ak şıba”(5/229) “Ak başlık, ak gömlek, ak cepken, ak elbise’_ “ak kurcın”(5/231) “ak kese”, “ak karday orin’_ (14/67) “Ak kar gibi yatak”

Diğerleri: “ak kögersin”(1/243) “ak güvercin”, “ak ayran”(5/235), “ak atlar”(14/69)

3) SarıRenk

“San yılan“(4/228), “sarı töbe’_ (4/228) “sarı tepe”, “sarı artpak’_ (4/228) “sarı heybe”

Şu örnekte ise üç rengi bir arada görüyoruz: “Kara bulaktan suv işseñ at bolarsıñ, ak bulaktan suv işseñ, eşki, kök bulaktan suv işseñ, koy bolarsıñ.“(23/40) “Kara pınardan su içersen at olursun, ak pınardan su içersen keçi, mavi pınardan su içersen koyun olursun.”

c) Zaman ve Yer Formelleri

“Üç” sayı formelinde belirttiğimiz gibi zaman için daha çok “üç” kullanılmıştır: üç gün, üç ay vs. Yer olarak, Nogay masallarında da olayların cereyan ettiği yer kesin belli değilse de daha çok ırmak kenarları, köylerden biri, bazen de isim verilmiş bir köy kullanılır: “Ondan uzak olmayan yerde” şeklinde belirsiz bir yer ifadesine rastlanır, üç ayırım yola gelinir, fakat bu yol neresidir, bilinmez.

“kişkey yilinsik boyunda” (5/229), “küçücük bir ırmak boyunda”, “Onıñ hanlığı üyken suvdıñ argı yağmda orınlasıptı.” (9/56) “Onun hanlığı büyük nehrin öte tarafında kurulmuştu.” “Avıllardıñ birinde”(3/169) “köylerin birinde”, “ak töbe avılunda” (7/212) “ak töbe köyünde”, “bulardan uzak bolmagan yerde” (11/6) “bunlardan uzak olmayan yerde”, “ayırğış yolga yetip”(5/47) “yolların ayrıldığı yere gelip”

Görüldüğü üzere, bu formeller Nogay masallarına akıcılık ve renk katmanın, onları eğlenceli bir hale getirmenin yanında Nogay Türkünün katıksız sade Türkçesini, onun espri ve güzellik anlayışını da gözler önüne sermektedir. Bu formellerden özellikle “künlerdiñ bir küninde“, “az kettime köp kettime”, “ayday áriuv” “ay gibi güzel” örnekleri Anadolu masallarındaki formellerle hemen hemen aynıdır.

Karşılaştığımız bazı farklı yapı ve ifadeler ise, farklı mahalli çevrelerin tesiriyle oluşmuş veya değişmiş örneklerdir.

Kanaatimizce, benzer yada farklı olan formel örneklerin daha ayrıntılı bir incelemeyle isim-sıfat çeşitlemeleri, tekrarlanan kelime grupları, uzunluk-kısalık durumları, işlev ve anlam ölçüleri gibi farklı gramer açılarından ele alınması ve değerlendirilmesi Türk dili ve kültürü için faydalı olacaktır.

Bir örnek teşkil etmesi bakımından, formel ifadelerini incelediğimiz Nogay masallarından birini, orijinal ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleriyle veriyoruz.

Üş Kız Em Yeztırnak

Burın-burın zamanda bir kart pan kurtka yaşagan, olardıñ *üş* kızı bolgan. *KünIerdiñ bir küninde* kart tuvar bağıp, bek arıp kaytadı em kızlarınınñ üykenine karap:

- Belimdi şeştagı, -dep tileydi,

- Beliñe yılan oratılsın, -deydi de kızı ketedi,

Ekinşi kızına tilegende, ol da:

- Kullık eteyatırman, körmeysiñ-me, - deydi.

Üşinşi kızı da basın sıyrıadı. Bolmaganda, ol kurtkasına baradı. Kurtkası belin şeşedi em karttıñ belinnen *üş* alma tıgırıp, yerge tüsedı. Kızları almalarğa yuvırıp kelgende, kart:

- Belimdi kim şeşken, alma somkı, deydi.

Ekinşi kün kart kızlarına:

- Alma yıymaga barasızba ? - deydi.

Kızları süyünip, barmaya razı boladılar. Kart kurtkasna dört dorba tiktiredi, *üş* dorbadıñ astın tesik ettiredi. Kurtka dorbalardı ázirleydi em kart kızlanman almaga dep ketediler.

Kart öziniñ dorbasın tez toltıradı da: “Endi men biraz agaş yarayım”, dep ketedi. Agaşlıktıñ şetinde bir terekke eki kün agaştı baylaydı da, kart üyine ketedi. Yel eki agaştı biribirine sokkanda, şıgatagan davazdı esitken kızlar: “Atamız agaş yaradı”, dep kıynalmay, alma yıya berediler. Almaları tesikten tüsip, darbaları bir de tolmaydılar.

Karana bolganda kızlar, agaş davazı şıkkın yerge yuvırıp baradılar. *Karasalar*, ataları yok, bayagı eki agaş biribirine sogılıp turı. Bular yılaydılar, üyge kaytpaga yol izleydiler tappaydılar. Kızlardıñ birisi terekke karap minedi em alısta bir ot yarığın köredi. Sol yarıkkı karap barıp, yelmavızlar yaşaytagan üyge kelediler. Munda *üş* yelmavız kurtka yaşaydı eken, olardıñ Yeztırnak atlı yiyeni de bar eken.

Yelmavızlar kızlardı hoş körüp yolıgadılar, kondıradılar. Ertengisi kün kurtkalar toyga keteyek bolıp ázirlenediler em kızlarga aytadılar:

- Yeztırnaktı oynatarsız, üstin yuvarsız, bizim keleyegimizge bireviñizdi soyıp, et asıp ázirlersiz.

Kızlar korkadılar, ne eteyeklerin bilmey, yılaydılar, soñ Yeztırnaktı soyadılar da, tırnağın kazannıñ eñ astına saladılar. Kiyimin de yuvadılar em ilediler, özleri kaşıp ketediler.

Yelmavızlar üyge kaytadılar. Karasalar, kir de yuvılğan, et te asılaytır. “E e, kızlar Yeztırnaktı kıldırıp ketken bolarlar”, dep oylaydılar olar. Et pisip ázir bolganda, aşap baslaydılar. Aşay aşay, olar yeztırnaktı körediler em bárin de añlaydılar. Yelmavızlardıñ üşevi de kızlardı kuvıp ketediler. Kızlar özleri men bastarak em biyala alğan ekenler. Yelmavızlar ene mine olarga yetemiz degende, kızlardıñ birisi: “*Artımız tegenek bolsın, aldımız tegis yol bolsın*”_ dep bastarakıtı taslaydı. *Sol sáatley* kızlardıñ ozgan yolında üyken üyken kalın tegenekler ösediler. Yelmavızlar sonda yetip, kızlardan:

- Siz kalay öttiñiz? dep soraydılar.

- Şeşinip öttik, deydiler kızlar.

Yelmavızlar da şeşinip, tegenekler arasınnan tırnalıp sayılıp, ne de bolsın şıgadılar. Tağı da kuvıp baslaydılar.

Sonda kızlar: “*Artımız üyken köl bolsın, aldımız aşık yol bolsın*” dep biyaladı

taslaydılar. *Sol sáat üyken* em teren köl boladı. Yelmavızlar kölge yetip:

- Siz kalay şıktıñız munnan? dep soraydılar. Kızlar:

- Şaşlarımızga birer üyken tas baylap şıktık, deydiler, Yelmavızlar, üyken üyken taslar tavıp, şaşlarına baylap, kölge atıladılar da, batıp kaladılar.

Kızlar aman esen üyelerine kaytadılar em ata anasın tıñlap, olardı süyip em sıylap, *oñıp ösip yaşap* kaladılar.

Üç Kız ve Kurşuntırnak

Çok eski zamanlarda bir ihtiyar karı koca yaşarmış. Onların üç kızı varmış. Günlerden bir gün ihtiyar adam hayvan bakmaktan çok yorulup eve dönmüş ve kızlarının en büyüğüne:

-Belimi çözer misin, demiş.

-Beline yılan sarılsın, diyerek kızı gitmiş.

Ortanca kızından istediğinde, o da:

-İş yapıyorum, görmüyor musun, demiş.

Üçüncü kızı da başım çevirmiş. Olmayınca, karısına gitmiş. Karısı belini çözmüş ve ihtiyarın belinden üç elma yuvarlanarak yere düşmüş. Kızları elmalara koşup gittiğinde ihtiyar adam:

-Belimi kim çözdüyse elma onundur, demiş. Ertesi gün ihtiyar adam, kızlarına:

-Elma toplamaya gidiyor musunuz? demiş.

Kızları sevinerek, gitmeyi kabul etmişler. İhtiyar, karısına dört torba diktirmiş, üç torbanın altını delik bıraktırmış. Karısı, torbaları hazırlamış ve adam kızları ile elma toplamaya gitmiş.

İhtiyar adam, kendi torbasını çabucak doldurmuş ve “şimdi ben biraz odun kırayım” diyerek gitmiş. Ormanın kenarında bir ağaca iki kuru odunu bağlamış ve evine varmış. Rüzgar iki odunu birbirine vurdukça çıkan sesi işiten kızlar: “Babamız odun kırıyor” diyerek endişe etmeden elma toplamaya başlamışlar. Elmaları delikten düşerek, torbaları hiç dolmamış.

Karanlık çöktüğünde kızlar, odun sesi gelen yere doğru koşup gitmişler. Baksalar ki babaları yok, iki odun birbirine vurup duruyor. Bunlar ağlarlar, eve dönmeye yol ararlar, ancak bulamazlar. Kızlardan birisi ağaca çıkar ve uzakta bir ateşin ışığını görür. O ışığa doğru giderek, cadıların yaşadığı eve gelirler. Burada üç yaşlı cadı yaşıyormuş. Onların kurşuntırnak adlı torunu varmış.

Cadılar kızları hoş bir şekilde karşılayıp konuk etmişler. Ertesi gün yaşlı cadılar düğüne gitmek isteyip hazırlanmışlar ve kızlara şöyle demişler:

-Kurşuntırnağı oynatırsınız, üstünü başını yıkarsınız, bizim gelmemize yakın birinizi kesip, etini pişirip hazırlarsınız.

Kızlar korkarlar, ne yapacaklarını bilmeden ağlamaya başlarlar, sonra Kurşuntırnak'ı keserler ve tırnağını kazanın en altına atarlar. Giysisini de yıkayıp asarlar, kendileri de kaçıp giderler.

Cadılar eve dönerler. Baksalar ki kirliler yıkanmış, et de pişmektedir. “Demek, kızlar Kurşuntırnağı gezdirmeye gitmişler” diye düşünürler. Et pişip hazır olduğunda yemeye başlarlar. Yerken yerken, kurşuntırnağı görmüşler ve her şeyi anlamışlar.

Cadıların üçü de kızları takibe çıkmışlar. Kızlar yanlarına tarak ve ayna almışlar. Cadılar, “işte şimdi onlara yetiştik” dediklerinde kızların biri: “Ar-

dımız diken olsun, önümüz düz yol olsun” diyerek tarağı atmış. Tam o vakit kızların geçtiği yolda büyük büyük kalın dikenler bitmiş. Cadılar oraya gelip, kızlardan:

- Siz nasıl geçtiniz? diye sormuşlar.
- Soyunarak geçtik, demiş kızlar.

Cadılar da soyunup, dikenlerin arasından yaralana berelene, nasıl çıkmışlarsa çıkmışlar. Yine takibe başlamışlar.

Kızlar o zaman: “Ardımız büyük göl olsun, önümüz açık yol olsun” diye aynayı atmışlar. O vakit büyük ve derin bir göl oluşmuş. Cadılar göle geldiklerinde:

- Siz nasıl çıktınız buradan? diye sormuşlar. Kızlar da:
- Saçlarımıza birer büyük taş bağlayarak çıktık, demişler.

Cadılar, büyük büyük taşlar bularak, saçlarına bağlayıp, göle atılmışlar ve batıvermişler. Kızlar sağ salim evlerine dönmüşler ve ana babalarını dinleyerek, onları sevip sayarak mutlu bir şekilde yaşamışlar.

Taranan Masallar

1. Altınşaş, Bulatukova, Elena, Altınşaş, Çerkessk, 1994
2. Kobızşı, “ “ “
3. Nepsukar Karatay, “ “
4. Sarı Yılan, “ “ “
5. Sokır Aşşat,
6. Suvhan,
7. Tuzlu Atık,
8. Valiy,
9. Altınşaş, İnalov, Boris; Aybazova, Hadcat, Kök Börk, Çerkessk, 1991
10. Atadıl Ösiyeti,
11. Ayleker Dav,
12. Biysoltan, “
13. Elgezer Men Acel, “
14. Karlıgaş, ““
15. Küntuvarhan Man Künbatarhan Em Olardın Avletleri, “
16. Maryem Pelvan, “
17. Ünbatır, “
18. Yanakıl Sav Bolgan, “
19. Yñkışı,

20. Zannambet, “
21. Batırhannın Kılıbı, Kalmıkova, S.A., Mam Mam Mameteke, Çerkessk, 1992
22. Böridiñ Karlığı, “ “
23. Nar Kamıs,
24. Nepsili Kurtka,
25. Til Balesi,
26. Tü1ki Men Bödene, “
27. Üş Kız Em Yeztımak, “

Kaynakça

- KIRAÇ, Ekrem, 1996, Divriği Masalları, Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılınamış Yüksek Lisans
- TEZİ, Sivas
- REİCHL, Karl, 2002, Türk Boylarının Destanları, Çev.Metin Ekici, Ankara
- SAKAOĞLU, Saim, 1999, Masal Araştınnaları, Ankara
- SAKAOĞLU, Saim, 1973, Gümüşhane Masalları, Ankara